

УДК 1:001.

АЙТОВ С. Ш.

Генеза концепцій глобалізації: когнітивна динаміка

У статті аналізується проблема особливостей і етапів розвитку теорій о процесах глобалізації.

Ключові слова: глобалістика, глобалізація, теорія, динаміка.

В статье анализируется проблема особенностей и этапов развития теорий о процессах глобализации.

Ключевые слова: глобалистика, глобализация, теория, динамика.

The article analyses the issue of peculiarities and stages of development of theories about globalization processes.

Keywords: global studies, globalization theory dynamics.

Процес глобалізації сучасного світу і його різні аспекти є одними з найбільш актуальних тем в науковому пізнанні кінця XX – початку XXI ст. Сутність глобалізації, її особливості на сучасному етапі розвитку людства, можливі сценарії, її подальша еволюція досить часто стають предметами наукового аналізу.

Серед робіт, які розкривають дані теми глибоко і всебічно, можна назвати праці українських дослідників - О. Г. Білоруса [1; с. 3], І. Лукінова [7], А. Чухно [25]; їхніх російських колег - А. І. Неклесси[11], А. Панаріна [12], В. Коллонтая [5] та ін. Разом з тим всі ці роботи присвячені дослідженню власне глобалізаційних процесів. Аналіз еволюції вчень про глобалізацію і головно концепцій, що пояснюють закономірності розвитку економічної складова глобалізації, по суті,

залишався поза увагою дослідників. У роботах М. Чешкова глобалістика визначається як цілісна система наук про глобалізацію, в яку як складової, входить блок геодисциплін [26], що включає геоекономіку і тісно пов'язану з нею економічну теорію, геополітику, глобальну історію та ін.

Об'єктом вивчення В. Коллонтая є внутрішня динаміка розвитку латиноамериканських, західноєвропейських і американських теорій глобалізації в часовому відрізку середини - кінця 1990 – початку ХХІ ст.. Особливу увагу вчений приділив аналізу внутрішніх протиріч неоліберальних концепцій в їх взаємозв'язку з економічною глобалізацією [5], її реальним ходом.

Короткий аналіз та характеристика еволюції глобалістики міститься в колективній монографії під редакцією О. Г. Білоруса та Д. Г. Лук'яненко [3, с. 18 - 24]. Автори вказують на існування кількох наукових шкіл глобалістики. Разом з тим автори фактично лише назвали і побіжно охарактеризували напрямки досліджень глобалізації, навіть не торкнувшись проблем еволюції, етапів та особливостей розвитку глобалістики і, що головне, не відокремили в її складі головні компоненти.

Таким чином, проблема формування вчень про глобалізацію є в даний час мало дослідженою. В той же час важливість і актуальність цієї проблеми та її вплив як на науковепізнання, так і на практичні, прикладні акції полягають в необхідності врахувати досвід, накопичений економічними та соціально політичними теоріями про глобалізацію, для побудови адекватної реаліям наукової моделі і вироблення економічних і геополітичних рішень, які сприяють успішній інтеграції України в простір глобалізаційних процесів сучасності.

Виходячи зі сказаного слід зазначити, що дана робота присвячена постановці проблеми (і початкового вивчення) етапів економічних різнодисциплінарних концепцій про глобалізацію. В достатній мірі умовно (оскільки умовні всякі тимчасові рамки при періодизації інтелектуальних, наукових і соціокультурних процесів і явищ) можна відокремити три періоди формування науки глобалістики:

- 1-й період - середина 60-х - середина 70-х гг. XX ст.;
- 2-й період - середина 70-х - середина 90-х рр.. XX ст.;
- 3-й період - середина 90-х - початок XXI ст.

Сутність першого періоду в цілому полягає у виникненні і становленні уявлень про загальні для всього людства глобальні проблеми - продовольчу, екологічну, нестачу мінеральних ресурсів, загрози ядерного самознищення людства та ін. Глибинною причиною цих проблем була (і значною мірою залишається) відмінність темпів зростання народонаселення планети і обмеження її (кінцевих) природних ресурсів. Важливим для цього першого етапу розвитку науки глобалістики було визначення меж економічного і демографічного розвитку, тієї тимчасової точки, за якою послідує екологічна та світогосподарська катастрофа [8]. В рамках роздумів і пошуків такого порогу, точки не повернення були побудовані кілька математичних моделей. У першій моделі Дж. Форрестера математичними методами визначені зростання екологічної та економічної загрози, зміна і напруженість глобальних проблем [13; с. 20]. Основоположник математичного моделювання рівня глобальних загроз Дж. Форрестер вважав ознаками «напруженості в світовій системі зростаюче забруднення, зростання населення і відмінність в рівнях життя» [13, с. 20].

Одночасно з протиріччями в системах економіка - природа, людина – природа дослідники відокремили і почали вивчення проблем, що виникають в системі світ-економіка, економіка-соціум.

Лавиноподібне збільшення кількості та якості змін у суспільному житті, викликаних колосальним післявоєнним економічним зростанням західного світу, Е. Тоффлер назвав «футурошок». Він визначив його як «стрес та дезорієнтацію, які виникають у людей, при появі занадто великій кількості змін за дуже короткий термін» [5, с. 19].

Хронологічно і змістовно сутність і динаміку еволюції глобалістики в першому етапі її розвитку визначили: діяльність А. Печчеї і створення Римського клубу (1968) - неурядової організації, яка ініціювала дослідження вчених з різних країн у галузі глобальних проблем; вихід у світ книг Е. Тоффлера «Футурошок» (1965) і Дж. Форрестера «Світова динаміка» (1971). Вони сформулювали первісну тематику глобалістики і задали головні напрямки дослідження цієї нової, тоді ще не названої науки.

Слід зазначити, щов же в перший період глобалістика проявила себе як полідисциплінарну наукова сфера пізнання, що поєднувала в своєму познавальному інструментарії економіку та екологію, соціологію та політологію, демографію, футурологію, математику та філософію та ін. Таким чином, в рамках першого етапу розвитку економічні концепції глобальних проблем були частиною наукового комплексу глобалістики. Крім того, в першому періоді розвитку глобалістика була орієнтована саме на вивчення загальних (глобальних) проблем, а не на аналіз глобалізації (як процес утворення єдиного світового устрою).

Результатом першого етапу розвитку глобалістики, в тому числі економічної, і одночасно вихідною точкою другого її етапу можна вважати роботу «Перегляд міжнародного порядку» (1976), виконану під керівництвом відомого голландського економіста Я. Тінбергена, в якій

колишні, які страждають надмірним схематизмом математичні підходи до вивчення глобальних проблем були замінені аналізом «закономірностей довгострокового економічного розвитку» і «структурутворюючих факторів розвитку» [2, с. 18] людства і світової економіки. Автори дослідження провели всебічний аналіз проблем світового розвитку, вказали на глибоку взаємопов'язаність «гравців» світової економічної системи [17].

Серед пропонованих економічних змін розробники проекту запропонували, зокрема, корекцію міжнародного валютного порядку, нові підходи до перерозподілу доходів і міжнародного фінансування. Була надана пропозиція з виробництва продовольства в планетарному масштабі, запропоновано рекомендації щодо гармонізації діяльності ТНК та економічного розвитку країн третього світу.

Спільним знаменником цих та багатьох інших пропозицій Я. Тінбергена і його групи була гуманістична теза про «виправлення» світового економічного розвитку з метою більшої його справедливості, вирівнювання економічних умов на планеті, органічності розвитку світової економіки. Суть останнього поняття вдало висловив ще один знаний фахівець в галузі глобальної проблематики, німецький вчений Е. Пестель. Найважливішою рисою органічного розвитку він назвав системність і несуперечність економічного зростання [13].

В межах другого періоду розвитку глобалістики значну роль зіграла також робота Е. Тоффлера «Третя хвиля» (1980), яка описує перехід до цивілізації від індустріальної до постіндустріальної фази розвитку. Останню Тоффлер вважав основою для побудови нового світу [18, с. 23], у якому глобальні проблеми загублять свою гостроту. Нажаль, і він, та інші західні дослідження абсолютизували західну цивілізацію, а її траєкторію розвитку, ототожнили свій світ з усім світоустроєм. Мыслячи в категоріях

пріоритету техніки, вони ігнорували інші найважливіші аспекти світових проблем, зокрема екологічну[24].

Найбільше втілення орієнтації західної наукової думки на окремі елементи глобальної проблематики знайшло у збільшенні впливу неоліберальної гео економічної теорії, яка, як думалось багатьом, може дати рецепти для вирішення всіх світових проблем. Розпад Радянського Союзу дав сильний імпульс до поширення подібних уявлень. Так, Ф. Фукуяма вказав на безальтернативність неоліберальної економічної моделі Заходу для всього іншого світу [13, с. 21].

Другий етап розвитку економічної глобалістики, таким чином, пройшов під знаком заперечення частиною світової інтелектуальної еліти самодостатності ряду найважливіших глобальних проблем, і акцентуванні уваги на можливості за допомогою одного рецепта - неолібералізму - вилікувати світ від всіх його соціальних хвороб.

Усвідомлення новизни і безпрецедентності процесів економічної глобалізації прийшли до вчених і мислителів лише в третьому етапі розвитку глобалістики. Характерно, що впливова антиглобалістська організація «АТТАК» була створена саме в середині 90-х рр., як реакція на нові процеси в сфері світової економіки, процеси економічної глобалізації [9]. На цьому етапі також почався системний аналіз складної динаміки геополітичних відносин локальних цивілізацій світу [22], [23].

Слід відзначити, що саме в рамках третього етапу дослідники визначили глобалістику як науку про закономірності глобалізації, а не як одне лише вивчення загальних знань, і свій інструментарій для розуміння глобальних процесів.

Так, економічна глобалістика орієнтована на дослідження світогосподарських процесів, що ведуть до створення цілісної всесвітньої економічної системи. Серед тем, які розробляються в рамках економічної глобалістики, зокрема, можна відзначити: розвиток сучасних технологій і

глобалізація [6]; локальні цивілізації і глобальний світ [9, с. 22]; стосунки країн Сходу і Заходу в глобальних процесах [12], вплив глобалізації на розвиток тіньового сектора світової економіки [4]; вплив культурних символів і тенденцій на розвиток глобальних процесів [15] та ін.

Значну роль відіграє також критика неоліберальної моделі глобалізації, проблеми якої визнає навіть Д. Сорос [16]. Слід зазначити досить значну наукову активність українських дослідників у пізнанні економічної глобалістики, зокрема вже згадувані роботи О. Г. Білоруса, А. Чухно, І. Лукінова та інших.

Підсумовуючи короткий аналіз розвитку різнодисциплінарних концепцій про глобалізацію, слід відзначити їх поступальний характер - від спільного існування в блоці дисциплін про глобальні проблеми - через надмірну концентрацію на неоліберальній і постіндустріальній теоріях – до утворення самостійної галузі пізнання, приступила до вивчення спектра проблем сучасного етапу глобалізації.

Мала дослідженість розвитку економічних концепцій про глобалізацію і можливість застосування результатів дослідження в реальних світогосподарських процесах (зокрема досвіду створення проекту Я. Тінбергена) робить об'єктивно перспективним аналіз проблем глобалістики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Білорус, О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації [Текст] / О. Білорус // Економіка України. – 2001. - №11.
2. Гвишиани, Д. Н. Предисловие к русскому изданию [Текст] / Д. Н. Гвишиани // Тинберген Я. Пересмотр международного порядка. – М.: Прогресс, 1980.
3. Глобалізація і безпека розвитку наук [Текст] / Під керівництвом О. Г. Білоруса, Д. Г. Лук'яненка та ін. – К.: КНГУ, 2001.
4. Ерасов, Б. С. Криминал как продукт крушения цивилизационного устройства [Текст] / Б. С. Ерасов // Восток. – 2000. - №3.
5. Коллонтай, В. Эволюция западных концепций глобализации [Текст] / В. Коллонтай // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. - №1.
6. Косолапов, Н. Глобализация: сущность и международно-политические аспекты [Текст] / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. - №3.
7. Лукунов, І. Криза нашого часу: Питирим Сорокіні сучасність [Текст] / І. Лукунов / Економіка України. – 2000. - №8.
8. Моисеев, Н. Н. Мировая экономика Форрестера и актуальные вопросы экономической эволюции [Текст] / Н. Н. Моисеев / Форрестер Дж. Мировая динамика. – М., 1978.
9. Моисеев, Н. Н. Современный антропогенез и цивилизационные разломы [Текст] / Н. Н. Моисеев / Вопросы философии. – 1995. - №1.
10. Мысляева, И. Н. Глобализация и антиглобализм [Текст] / И. Н. Мысляева / ЭКО. – 2002. - №12.

11. Неклесса, А. Н. Постсовременный мир в системе координат [Текст] / А. Н. Неклесса / Восток. – 1997. - №2.
12. Панарин, А. Двухполушарная структура мира: переосмысление дихотомии «Восток - Запад» [Текст] / А. Панарин / Восток. – 1998. - №2.
13. Пестель, Э. За пределами роста. [Текст] / Э. Пестель / М.: Прогресс, 1988.
14. Печчеи, А. Человеческие качества. [Текст] / А. Печчеи / М., 1980.
15. Саломон, К. Культурная экспансия и экономическая глобализация / К. Саломон / Мировая экономика и международные отношения. – 2000. - №1.
16. Сорос, Д. Кризис мирового капитализма. [Текст] / Д. Сорос / М.: Инфра-М, 1999.
17. Тинберген, Я. Пересмотр международного порядка. [Текст] / Я. Тинберген / М.: Прогресс, 1980.
18. Тоффлер, Э. Третья волна. [Текст] / Э. Тоффлер / М.: АСТ, 1999.
19. Тоффлер, Э. Футурошок. [Текст] / Э. Тоффлер / Спб.: Лань, 1997.
20. Форрестер Дж. Мировая динамика. [Текст] / Дж. Форрестер / М., 1978.
21. Фукуяма, Ф. Конец истории? [Текст] / Ф. Фукуяма / Вопросы философии. – 1990. - №1,2.
22. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций [Текст] / С Хантингтон / Филосовская и социологическая мысль. – 1996. - №1,2.
23. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций [Текст] / С Хантингтон .- М.: АСТ, 2005. – 504с.
24. Шахназаров, Г. Интернационализация и перспективы мира. [Текст] / Г. Шахназаров / Будущее в настоящем. Настоящее в будущем. – М., 1984.

25. Чухно, А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та значення для України [Текст] / А. Чухно / Економіка України. – 2001. - №11,12.
26. Чешков, М. Взгляд на глобализацию через призму глобалистики [Текст] / М. Чешков / Мировая экономика и международные отношения. – 2001. - №2.